

Etkinlikler - Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2006-2007

İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya

Dilek Barlas

Türk-İtalyan ilişkileri iki dünya savaşı arasında inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu dönemi 1922-1927, 1928-1932 ve 1933-1939 yıl aralıklarını kapsayan üç alt döneme bölebiliriz. 1922-1928 döneminde Mussolini, Türkiye'yi her an çökebilecek bir ülke olarak görmekteydi. Bildiğimiz gibi Mussolini Ekim 1922'de iktidara gelmiş ve hemen arkasından Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmişti. Bu dönem Türk-İtalyan ilişkileri açısından pek olumlu geçmedi; fakat 1928'den sonra bu durum değişti ve Roma'nın Ankara'ya yönelik politikasında farklılaşma belirtileri görülmeye başladı. Bunun altında yatan nedenlerden biri, İtalya'daki faşist yönetimin Türkiye Cumhuriyeti'nin kolayca çökmeyeceğini artık anlamaya başlamasıydı. Akdeniz ve Balkanlar'daki gelişmeler İtalya'da Türkiye'nin imajının değişmesinde etkili olmuş, artık Roma Türkiye'yi her an büyük Avrupalı güçlerin eline düşmeye hazır bir Anadolu olarak değil, Balkan yarımadasının bir parçası olarak görmeye başlamıştı. Fakat bu tutum 1932'de yeniden değişti ve hasmane ilişkilere bir geri dönüş yaşandı.

Osmanlı toprakların paylaşımında İtalya, büyük güçlerin en az güçlüsü sayıldığı için hep ikinci sınıf muamele gördüğü fikrinden hareket etmekteydi. Bunun en büyük örnekleri 1915'te imzalanan Londra Antlaşması ve 1919'da imzalanan Paris Antlaşması'ydı. Bu durumun istisnaları da vardı; örneğin dönemin devlet adamlarından Carlo Sforza, daha Kurtuluş Savaşı başlamadan işgalci güçlerin akıbetini kestirebilmişti; Sforza'nın Türkiye'ye karşı tavrı diğer İtalyan devlet adamlarınınkinden farklı ve daha gerçekçiydi; nitekim İngilizlerin Batı Anadolu'yu İtalya'ya hiçbir şekilde bırakmayacağını Roma o sırada kavramaya başlamış, savaş bitmeden İtalyanlar Anadolu'dan kuvvetlerini çekip ellerindeki bütün silah ve cephaneyi Türkiye'deki direnişçilere bırakmışlardı. Ayrıca İtalya Türk milliyetçilerine silah satmaya da devam ediyordu.

Türkiye Cumhuriyeti ilan edildiğinde, iki ülke arasındaki politik hava tamamen yumuşamış sayılmazdı. Ekim 1922'de iktidara gelen Mussolini gözünü öncelikle Balkanlar'a dikmiş, son dakikada bizzat katıldığı Lozan Konferansı'nda 12 Ada'nın İtalya'ya ait olduğunu kabul ettirmişti. Lozan'da sadece Anadolu değil Balkanlar'ın bir kısmı da Türkiye'nin toprağı olarak kabul edilmesine rağmen, Mussolini 12 Ada konusundaki bu tavrıyla, Türkiye'yi

Balkan diplomasisinden uzak tutmaya çalışıyor, aynı zamanda Yunanistan'ın 12 Ada üzerindeki herhangi bir istekte bulunmasını da engellemek istiyordu; zaten Lozan Konferansı'nın sonuna doğru, Adriyatik Denizi'ndeki Yunan Adası Korfu'ya saldırarak, Yunanistan'a gözdağı vermişti. Mussolini bunun da ötesinde diğer Batı Avrupa devletlerine artık İtalya'nın aldatılamayacağı mesajını vermeyi hedefliyordu.

Mussolini'nin politik anlayışı, Sforza dışında diğer İtalyan devlet adamlarınınkinden pek de farklı değildi; İtalya'nın haksızlığa uğradığı ve haklarının geri alınması gerektiği konusunda sefepleri ile hemfikirdi. Ancak bu hedeflere erişmek için daha saldırgan politikalar uygulamayı tercih ediyordu; benim görüşüme göre daha çok taktik konusunda, yani pratikte bir fark vardı. Ankara ile Londra arasında patlak veren Musul meselesi, Mussolini'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin çökmesi beklentisini daha da körüklemişti. 1925'lerde bu durum daha çok sorun olmuş, Roma, Türkiye'nin Musul yüzünden İngiltere'yle atışıp sonunda mağlup olacağını ve bu durumdan İtalya'nın kârlı çıkacağını düşünmüştü. Bu dönemde Türkiye'de İtalyan tehdidi algılaması en üst düzeye çıkmıştı. İkdam ve özellikle Antalya'daki Türk basını, İtalya'nın bölge üzerindeki emellerinden vazgeçmediğini yazıyor, hatta bu yöredeki İtalyan okul ve hastanelerinin kapatılmasını öneriyordu.

İtalyan elçiliğinden İtalyan Dışişleri Bakanlığı'na yollanan bir telgraf, 1920'lerin ortalarında İtalya'nın Türkiye'ye karşı tutumunu belki de abartılı bir şekilde yansıtmaktaydı. Söz konusu telgrafta 1927 yılı İtalya'nın Türkiye'deki sömürgeci yayılması açısından bir dönüm noktası olarak nitelendiriliyor, daha sonra bu amaca ulaşmanın zorlaşacağı, zira Türkiye'de rejimin pekişmeye başladığı belirtiliyordu. İzmir ve Antalya bölgeleri yerine zengin kaynakları olan Adana bölgesini işgal etmeyi planlanması önerilmekteydi, yani ekonomik amaç burada vurgulanmaktaydı. Eğer Adana ve bölgesi işgal edilirse, bu sayede İtalya Ortadoğu'da İngiltere'yle yakın işbirliği yapabilirdi. İtalya varlığı ile bu bölgede Türkiye ve Musul arasında bir tampon bölge oluşturacak, böylece İngiltere Musul'da daha rahat ve emin hareket edebilecekti. Kısacası İtalya Ortadoğu'da İngiltere'yle rekabet edemeyeceğini biliyor ve bu yüzden İngiltere'ye uyumlu politikalar izleyerek, bu bölgede çıkabilecek fırsatlardan yararlanmaya çalışıyordu. Her ne kadar İtalya için Türkiye sadece Anadolu'dan ibaret görülmekteyse de Balkanlar'daki politikası kaçınılmaz olarak Türkiye'yi etkilemekteydi. Mussolini zaten tüm dikkatini Balkanlar'a, özellikle de Adriyatik kıyılarına çevirmişti; amaç Balkanlar'ın iki yakasını, hem Adriyatik, hem Ege'yi tamamıyla egemenlik altına almaktı.

1928'de Mussolini'nin faşist rejiminin Türkiye tutumu değişmeye başladı ve Mussolini'nin stratejisi Ankara'nın beklentisinden farklı çıktı. Roma kısa bir süre için de olsa 12 Ada'yı Anadolu'ya yayılmada bir sıçrama taşı olarak değil, Türkiye ve Yunanistan'a uzanan bir işbirliği üçgeni olarak görmeye başladı. Birincisi, Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa devletlerinin beklentilerinin tersine, çökmedi ve gayet akıllıca bir politika izleyerek Musul'da ödün verdi. 1927 yılına gelindiğinde, Musul dışında kara sınır sorunları aşağı yukarı çözümlenmişti. Bu surette sınırdaş ülkeler Sovyetler Birliği ve İran ile dostluk antlaşmaları imzalandı.

İtalya'nın Türkiye imajında beliren değişiklik, Balkanlar'daki son değişmelerin de bir sonucuydu; nitekim 1927 sonlarında Yugoslavya, Fransa ile bir ittifak anlaşması imzalamıştı. 1927'deki Paris-Belgrad ittifakı Mussolini'yi Türkiye'ye yönlendirdi; bu işbirliğini önlemenin en uygun yolu benzer bir ittifaka girişmektir. Faşist İtalya Türkiye'yi tercih ediyordu, çünkü 1921 yılından beri bu iki ülke doğrudan bir çatışmaya girmemişti. Türkler Slav bir millet olmadığından Belgrad'ı destekleme eğilimleri yoktu, ayrıca Küçük Antant'ın da üyesi değildi. 1922 yılında Fransa'nın desteğiyle Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya arasında imzalanan Küçük Antant'ı İtalya pek hoş karşılamadı. İtalya'nın yakın ilişki

bulunduğu o bölgede Bulgaristan vardı; Türkiye Bulgaristan'dan da farklı olarak, sadece Karadeniz'e değil, Ege ve Akdeniz'e de kıyısı olan bir ülkeydi. Bütün bu şartlar Türkiye Cumhuriyeti'ni çekici kılmaktaydı.

Türkiye bu dönemde, özellikle 1928-1932 yılları arasında bir ikilem içindeydi ve Balkan ülkeleriyle çatışma haline girmek istemiyordu. Öte yandan Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılında girmişti; uluslararası alanda tamamıyla izole olmak istemiyor, hâlâ İngiltere ve Fransa ile pek iyi ilişkiler içinde olmadığından İtalya'ya sırtını tamamıyla dönmek istemiyordu. İtalya Türkiye'ye, Balkanlar'da İngiltere ile Yunanistan'ın, Fransa ile de Yugoslavya'nın ilişkisine benzer, alternatif bir ilişki türü önermekteydi. Nisan 1928'de Türk devlet adamları İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nın Milano'ya davetini kabul ettiler; aynı tarihlerde Yunan dışişleri bakanı da şehre davet edilmişti. Roma, Türkiye ile yapacağı ittifaka Yunanistan'ın da katılmasını istemekteydi; böylece bir taşla iki kuş vuracaktı. Atina İtalya'ya yaklaşırsa, Yunanistan'ın dostu olan İngiltere'ye darbe vurulmuş olacak, aynı zamanda da Yunanistan ile dostluğunu geliştirerek İngiltere'ye hoş görünecekti. Bunun için İtalya hem Türkiye hem de Yunanistan ile ittifak kurmak istiyordu. Milano görüşmeleri sonucunda Roma bu girişiminde bir bakıma başarılı oldu; İtalya hem Yunanistan hem de Türkiye ile tarafsızlık, uzlaştırma ve yargısal çözüm antlaşması imzaladı. Oysa Türkiye, kendisiyle İtalya ve Yunanistan arasındaki üçlü bir ittifaka pek de hevesli bakmıyordu. Ankara, Roma'ya karşı bekle ve gör politikasını yeğledi. Öte yandan Türkiye henüz Yunanistan ile de tüm sorunlarını çözümlememişti. Tüm bu sorunların arasında 1929 ekonomik krizi patlak verdi. Krizin etkisiyle Türkiye daha açık bir dış politika izleme ihtiyacı duydu. İtalya'nın da ön ayak olduğu Türk-Yunan yakınlaşmasında olumlu adımlar atıldı ve 1930 yılında iki ülke arasında dostluk, tarafsızlık, uzlaştırma ve hakemlik antlaşması imzalandı. Mussolini'ye göre bu, üçlü ittifak yolunda atılan ileri bir adımdı. Bu amaca ulaşabilmek için İtalya hem Türk, hem Yunan donanma programlarına destek olmaya başlamıştı. Ege'de Yunanistan'a karşı donanmasını güçlendirmeye çalışan Türkiye, daha 1929 yılında İtalya'dan savaş gemisi sipariş etmişti. Londra bu tür bir ilişkiyi "kurt ile kuzunun yan yana gelmesi" olarak yorumlamaktaydı.

Üçlü ittifaka hemen yanaşmayan Türkiye, ekonomik kriz dolayısıyla maddi yardıma ihtiyaç duyuyordu. İngiltere böyle bir yardımda bulunmak niyetinde değildi. Bir yandan Osmanlı borçları, diğer yandan da Suriye ile sınır meselesinden dolayı Fransa ile de ilişkiler pek iç açıcı değildi. İtalya Türkiye'ye destek vermek isteyen nadir ülkelerden biriydi. İtalyan hükümeti, Türkiye'nin alacağı deniz silahları için İtalyan tersanelerine siparişe, yüzde 70 oranında devlet garantisi vermişti. Politik açıdan ise kendilerine sempatiyle bakacak Türk ve Yunan donanmalarının güçlendirilmesi, İtalya'nın Akdeniz'de Fransa ile rekabetinde önem taşımaktaydı. Türkiye ise Fransa'nın Belgrad Antlaşması'nı şüpheyle karşılamıştı; üstüne üstlük Aristide Briand Avrupa Birliği'ni ortaya atarken, Türkiye'yi dışlamıştı. Bunu fırsat bilen İtalya, Paris'in Türkiye'yi dışlamasını açık olarak kınadı. Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışında Türkiye ile Yunanistan arasında 1930 yılında imzalanan dostluk anlaşmasıyla ilgili Mussolini ve dönemin İtalya Dışişleri Bakanı Dino Grandi'ye teşekkür etmişti; oysa Türk-Yunan Antlaşması sadece İtalya'nın desteğiyle imzalanmamıştı, Balkanlar'da bölgesel işbirliğine gitmenin de bir sonucuuydu.

1929 ekonomik krizin sonucunda, 1930-1934 yılları arasında yapılan bir dizi Balkan konferansında Türkiye ön planda yer aldı. Hatta Aras, Popolo D'Italia ile yaptığı röportajda Türkiye, Yunanistan ve İtalya'nın zaten dostluk anlaşmaları ile birbirine bağlı olduklarına, ayrıca bir üçlü ittifaka, yani Türkiye, Yunanistan ve İtalya arasındaki bir ittifaka gerek olmadığını belirtiyordu.

İtalya 1932 yılında dünya krizinin de etkisiyle de Türk donanmasına vermekte olduğu yardımı yavaşlattı, gemiler gecikti. İtalya'nın Türkiye'ye 300 milyon İtalyan lirası verme olasılığı söz konusu olmuş, ancak bu gerçekleşmemişti, çünkü yüzde 6,5 faiz talebi söz konusuydu. Halbuki Mayıs 1932'de hem Roma, hem de Moskova'ya giden İnönü ve diğer Türk devlet adamları Moskova'dan daha iyi bir teklif almışlardı. Aynı yıl Sovyetler Birliği, İnönü hükümetine 8 milyon dolarlık bir kredi için anlaşma teklifi sundu ve bu parayı faizsiz vermeyi kabul etti. Türkiye bu şartlar altında Sovyet kredisini İtalyan kredisine tercih etti. İtalyan diplomatlar Türkleri, Balkan diplomasisi ile hareket etmekte suçladılar. Bunun anlamı, Batı Avrupa ülkelerine ekonomik konularda pek güvenmemektir. Aslında Ankara, İtalya'nın ekonomik yardımlarda pek de güvenilir bir dost olmadığını açık olarak anlamıştı. İtalyan dış politikası da sertleşmiş, Mussolini, Grandi'yi dışişlerinden uzaklaştırarak ipleri eline almıştı. Mussolini o dönemde uluslararası barış ve istikrarın dört büyük güçle sağlanabileceği görüşünü de ortaya atıyordu.

Mussolini 1932-1933 döneminde, bir konuşmasında dört büyük devletin, yani İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere'nin bir araya gelerek Avrupa'da barışı sağlayabileceğini söyledi. Tabii bu açıklama, ne Türkiye ne de diğer Balkan ülkelerinin hoşuna gitti, çünkü dört büyük gücün Avrupa'daki barışı sağlamada pek etkili olamayacağı ve bunun sadece büyük güçlerin meselesi olmadığı bilinmekteydi. Yoğunlaşan Balkan ülkeleri işbirliği Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın Şubat 1934'te Balkan Paktı'nı imzalamasıyla noktalandı. 1939'a, yani II. Dünya Savaşı'na kadar olan süre içinde Türkiye'nin İtalya'ya ilişkin duyduğu kaygı giderek arttı. Mussolini 1934'teki ünlü söylevinde "İtalya'nın çıkarının Asya ve Avrupa'da olduğunu" ilan etti, bunu takiben de 1935 yılında Etiyopya'yı işgal etti ve Etiyopya'nın işgaliyle başlayan dönem, Nisan 1939'da Arnavutluk'un işgali ile sonuçlandı.

İki ülke arasındaki ilişkilerin izlediği inişli çıkışlı seyir, yabancı gözlemcilerin de dikkatinden kaçmıyordu. Örneğin bu dönemde hem kaygı ve korku, hem de işbirliği içeren Türk-İtalyan ilişkilerindeki değişimleri izleyen Fransızlar, Türkiye'nin İtalya'ya bakışını "hasmane dostluk" olarak tanımlıyorlardı.

İki savaş arası dönemde yaşanan bu iniş çıkışlara, yani gerginlik-yumuşama-gerginlik döngüsüne rağmen Türk-İtalyan ilişkileri hiçbir zaman açık bir çatışmaya dönmedi. 1920'ler ve 1930'larda Türkiye'nin İtalya'yı bir tehdit olarak görmesi, işbirliği arayışlarını engellemedi. Hem uluslararası alanda tamamıyla tecrübelerden kurtulma çabası, hem de ekonomik ihtiyaçlar Türkiye'yi değişik alternatifler aramaya itti. Bu iki etmen, İtalya ile ilişkileri büyük ölçüde belirledi.